

УДК 343.9

DOI 10.32755/sjlaw.2025.02.052

Кріцак І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права і кримінології
Навчально-наукового інституту № 1,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-3530-4269;

Гладкова Є. О.,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
соціального-психологічного забезпечення,
супроводу та реабілітації МВС
Навчально-наукового інституту № 3,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4621-1738;

Букін М. П.,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри військової
підготовки, ветеран Міністерства внутрішніх справ України,
Національний університет цивільного захисту України,
доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету,
Національний аерокосмічний університет
«Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна
ORCID: 0009-0009-5172-6200

СФЕРА «PSYCHICAL» В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОМЕТРИЧНОМУ ПРОСТОРІ ЧЕРЕЗ ДУХОВНО- ЦІННІСНУ ПАРАДИГМУ: ВАЖЛИВІ КРИМІНОТЕОЛОГІЧНІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Сфера психіки/психології є надзвичайно різноманітною. Так, лише в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського нині налічується близько 30 тис. наукових фахових статей з цієї проблематики, що потребують перегляду. Академія Google нараховує в десятки тисяч більш обсяги. Нами побіжно проаналізовано понад 150 наукових фахових статей, присвячених духовності та психології. Відібрані найбільш актуальні висловлювання авторів, що заслуговують на увагу наукової спільноти.

Ключові слова: сфера "psychical", наукометрія, духовно-ціннісна концепція праворозуміння, кримінологія, психіка, психологія, війна, історія, соборність, Дух, Душа й Тіло, християнська педагогіка, духовність, сім'я.

Постановка проблеми. У сучасному науковому, соціальному й духовному контексті проблема осмислення психічної сфери людини вимагає глибокого переосмислення через призму духовно-ціннісної парадигми. Людина є цілісною істотою, яка існує у взаємодії трьох сутнісних складових – Духу, Душі й Тіла, що перебувають у складній, але гармонійній взаємозалежності. Психологія, яка лише поверхово торкається свідомості, без урахування духовного досвіду, ризикує втратити головне – розуміння людської природи як богоподібної. У цьому контексті постає гостра потреба у православній психології та педагогіці, що здатні не лише формувати особистість, а й зцілювати її – через правдиве пізнання себе, покаяння, молитву, любов і жертвовність. Особливої актуальності такі ідеї набувають в умовах війни, коли психіка людини зазнає потужних трансформацій, а суспільство переживає духовні, моральні й екзистенційні виклики. Саме зараз важливо повертати людину до її справжніх джерел/витоків – до віри, до глибокого осмислення сенсу життя, до традицій православної культури, що впродовж тисячоліть формувала українську ментальність. Християнська ідея, що базується на любові, повазі, милосерді й Істині, здатна формувати покоління не лише інтелектуально освічених, а й духовно зрілих громадян, що будуватимуть державу на міцному моральному фундаменті. Формування високого рівня духовності – це процес постійного самовдосконалення, внутрішнього оновлення та цілісного становлення людини як особистості. Сьогодні ми зобов'язані зберегти національні цінності, гідність та віру, виховати молодь у дусі відповідальності й жертвовного служіння ближнім, бо лише духовно сильна людина може стати основою сильною нації. Усе це можливо за умови єдності сім'ї, церкви, школи й держави у справі духовного відродження України, збереження її ідентичності та побудови майбутнього, гідного її історії, жертв і високих ідеалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні сфера «psychical» накопичила значну кількість наукових джерел щодо

формування власних концепцій. Однак лише єдина з них є правильною – «Дух, Душа й Тіло», на якій, власне, ми й вирішили акцентувати та наголосити на її важливості в умовах сьогодення. Серед напрацьовань багатьох авторів слід виокремити праці: О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, Е. О. Помиткіна, Н. Ф. Шевченко, О. А. Лукасевич, І. П. Якимчук, О. І. Климишин, М. Б. Євтуха, С. К. Стефанюк, Я. І. Пономаренко, С. Б. Кримського, Н. Ю. Шевченко, В. В. Олійник та багатьох інших. Водночас на сьогодні кількість наукових досліджень щодо узагальнення досвіду навколо духовно-ціннісного концепту у психологічній сфері є недостатньою.

Метою статті є узагальнення багатьох наукових праць у сфері «psycho» і «дух» щодо формування настанов і застережень сучасного життя через розроблення духовно-ціннісної концепції праворозуміння в рамках важливої сполуки – Духу, Душі й Тіла.

Під час дослідження застосовано комплекс **методів** дослідження: аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел, порівняння досвіду, історичний, міждисциплінарний та багато інших, які допомогли дослідити цю тему максимально комплексно.

Виклад основного матеріалу. Викликає хвилювання значне поширення впливу західноєвропейської ментальності та розповсюдження серед молоді гедоністичної філософії життя з її культом насолоди, задоволенням власних потреб як сенсом життя та лозунгом «Бери від життя усе!». Особливо небезпечними подібні погляди та життєва філософія як програма дій є для дітей та молоді, які належать до категорії обдарованих, бо саме їх суспільство вважає потенціалом розвитку нації. Обдаровані діти, які засвоюють гедоністичну філософію як норму життя, урешті-решт можуть перетворитися на «злих геніїв» – могутню зброю для знищення не лише окремої країни, а й людства загалом (згадаймо хоча б розроблення відомими вченими деяких видів зброї масового знищення). Ще багато століть тому Піфагор довів, що надання знань морально не сформованій людині призводить до самознищення людства. На жаль, духовна складова поки що не знаходить належного відображення в системі освіти та виховання, бо інтелектуальний розвиток заохочу-

ється навіть за умови низького рівня морального та духовного розвитку учнів [1, с. 127].

Хвороба є тією подією в житті людини, що здатна змінити його рівний до цього часу плин, примусити по-новому поглянути на власне життя, його сенс і на саму себе. Тяжке захворювання викликає почуття втрати, провини і, як наслідок, особливо гостроту переживання цінності й суб'єктивної привабливості життя – отже, стає стражданням. Хронічне захворювання, особливо таке, що обмежує коло людських можливостей та унеможливорює досягнення життєвих цілей, викликає суттєві особистісні зміни, що позначаються на сприйнятті себе і світу, ставленні до себе, оточення і спричиняють погіршення якості життя. Смертельно небезпечна хвороба перетворює всю соціальну ситуацію розвитку людини, змінює об'єктивне місце, що посідає людина в житті, а також її внутрішню позицію стосовно себе і життя загалом [2].

Суб'єкт життя – це особистість, яка досягає вищих рівнів пізнавальної й перетворювальної активності відповідно до власного життя, наближається до вищих рівнів її духовного осмислення. Ці рівні представлені загальнолюдськими цінностями, що утворюють особливо міцний фундамент духовності, на основі якого кожен прокладає свій життєвий шлях, формуючи моральні цінності та ідеали [3, с. 379].

Питання війни та психології сьогодні є надзвичайно важливими. Якимчук І. П. наголошує, що війна спричиняє серйозні соціальні, економічні та психологічні трансформації, які безпосередньо впливають на процес становлення професійної ідентичності. У таких умовах важливо зрозуміти, як зовнішні фактори (війна, стрес, зміни у звичних соціальних структурах) можуть змінювати особистісну та професійну самосвідомість осіб, що перебувають на етапі професійного становлення. Нестабільність, обмежені соціальні умови та економічні труднощі, з якими стикаються люди під час кризових періодів, можуть мати значний вплив на мотивацію, ціннісні орієнтації та вибір професійних пріоритетів. Ключове значення мають фактори: стратегії пристосування, стійкість до стресу, здатність балансувати між особистими й професійними ролями, розуміння сенсу

професійної діяльності в умовах зміненої реальності. Дослідження психологічних аспектів формування професійної ідентичності в умовах воєнного конфлікту є надзвичайно важливим для розроблення ефективних психологічних і освітніх стратегій для молоді та дорослих, спрямованих на підтримку їхнього професійного розвитку й адаптацію в умовах конфлікту [4, с. 1838].

Що таке християнська психологія та сфера «Духу, Душі й Тіла» в людині? Климишин О. І. наголошує, що звернення до християнської психології дозволить спрямувати наукові пошуки стосовно широкого спектра проблем – від індивідуальної сутності, потенціалу самоздійснення до діяльної самореалізації (психосоматичної, соціокультурної, духовної тощо), що уможливить проєкт психологічної антропології. Авторська позиція полягає у визнанні, що християнська психологія – це галузь психологічного знання, предметне поле якого становлять психологічні особливості християнського життєздійснення людини як тілесно-душевнодуховної істоти на трьох рівнях функціонування – інтрасуб'єктному, інтерсуб'єктному та метасуб'єктному [5]. Своєю чергою трансцендентне джерело галузиться на три русла: онтологічно-трансцендентний (Творець → людина), феноменологічно-екзистенційний (людина → Світ, у якому вона існує) та трансцендентально-іманентний (царина самопізнання та самоставлення), що співвідносяться з рівнями функціонування людини як суб'єкта: відповідно – метасуб'єктним, інтерсуб'єктним, інтрасуб'єктним, які сукупно уособлюють холархію (взаємну включеність і підпорядкування) духу → душі → тіла [6, с. 75].

Холістичний підхід християнської психології забезпечує гносеологічні умови узгодженого розгляду «тілесного», «душевного» та «духовного» в багатовимірному спектрі цілісної людини. Беручи за основу методологічні опції О. А. Донченко, З. С. Карпенко, К. Уїлбера, науково-практичні доробки С. Грофа, Ф. Лаут, Д. Леонгарда, С. Рей та ін., дотичні до християнської антропології, людину слід розглядати як холономно запаковану реальність, яку творять такі структурні рівні (холони), як Тіло, Душа, Дух. Вони становлять єдину комплементар-

ну цілісність, що визначає трансцендентальну універсальність та доцільність існування людини як одухотвореної істоти. Перший структурний рівень буття людини – Тіло, яке є матеріальною формою існування людини як «пасивна можливість» (І. Козовик). Важливо відзначити дві змістовопротилежні оцінки тілесної природи людини у християнському вченні. Перша позиція відображає розуміння того, що тіло є «немічне» /Мт. 26:41/, «схильне до гріха» /Гл. 5:19-21; Як. 1:14-15; 1 Йо. 2:16/, «протилежне духові» /Мт. 16:17; 26:41; Мр. 14:38/. Друга позиція вказує на значущість тіла, адже воно – «Храм Святого Духа» /1Кр. 6:19/, «звеличене у Христі» /Лк. 24:39; Ді. 2:31/, «освячене» /Рм. 8:9-11; 1Кр. 6:15-20/. Творчий синтез цих двох позицій дає підстави стверджувати, що прийняття власної тілесності, сприяння її здоровому функціонуванню є необхідною умовою розвитку духовності особистості. Другий структурний рівень буття людини – Душа. Душа в холархічній моделі духовності перебуває вище від тіла. І якщо тіло репрезентує винятково людську природу, то душа – божественну. Вона є «вмістилищем» духовних можливостей. Тому психічні процеси, стани, властивості – це своєрідні механізми доцільного функціонування душі, які актуалізуються за умови підпорядкування душі духові. Третій структурний рівень буття людини – Дух. Дух виступає акумулятором і транслятором трансцендентного сенсу для душі. Завдяки йому людина здатна відтворити образ і проявити (в індивідуальний спосіб) подобу Бога. Індивідуальний дух особи виступає каналом трансляції формувального впливу Творця на всю природу людини (дух → душа → тіло). Дух є носієм універсальної онтологічної програми особистісного розвитку. Як розвиток людського організму генетично запрограмований певними конституційно-антропометричними чинниками, так і становлення особистості передбачає досягнення в собі сакраментально-духовного начала задля служіння його непорушним Святинам [7].

Що таке християнська педагогіка та як її розуміти крізь призму духовності? Духовність – це відповідність Богу в певний момент часу й простору. Духовність – це природа людини з великої літери. Духовність людини полягає в тому, що вона є

подобою Всевишнього. Духовність є найвищим надбанням людської душі. Духовність, як і сам Всевишній, має безліч виявів. Духовність – від слова Дух. Духом називають життєву розумну субстанцію, яка несе в собі систему власного розвитку, але не форм. Дух – це потенційні духовні можливості та здібності в необмеженому вияві подоби Божої. Саме звідси людина виробляє і створює особистісним саморозвитком й самовиявом навколишнє буття. Ключовою рисою духовної людини є її врівноваженість, цілісність, щирість думок, гармонія із собою; у протилежному випадку маємо стан дисгармонії, що тягне за собою духовні й соціальні відхилення, моральну й фізичну загибель. Духовність надає сенсу нашому життю, звідки ми черпаємо насагу для любові, істини, совісті, обов'язку, правосвідомості, державотворчості, креативу в музиці, поезії, живописі тощо. Духовність є ознакою здорового способу життя. Саме тому програма власного духовного саморозвитку кожного дотична до етнопедагогіки, козацької педагогіки, соціальної педагогіки, етнології, етнографії, фольклористики, художньо-літературної спадщини, широкого народознавчого спадку, родинно-сімейного виховання, історії української культури, а також музичної, декоративно-прикладної, художньо-живописної, правової, театральної культур й конкретизується в етиці, християнській етиці, практично проявляється в християнській педагогіці. Духовно-моральний досвід реалізує Господнє волевиявлення кожного через систему способів та принципів гуманного співжиття, у здатності докладати зусиль до посильного внеску в суспільний порядок. Конкретному внеску в суспільний порядок сприяє християнська педагогіка. Християнська педагогіка реалізує увагу до вияву практичного милосердя, терпимості, доброчинності, єдності духовного й матеріального, індивідуального й суспільного. Специфікою християнської педагогіки є реалізація міжіндивідуальної, міжгрупової, міжродової соціально-гуманістичної взаємодії людини-людини, а також Бога й людини на рівні вияву плодоприношення, людинолюбства, справедливості, доброчинства, толерантності. «Християнська педагогіка» – дисципліна, що відображає зміст духовного, узагальнювального, корекційно-виховного досвіду гуманно-

релігійної, історично-суспільної спадщини, практично презентує чесноти людини, отримані на зразках Божественного ідеалу, що засвідчені волею Божою у всіх її можливих життєво-історичних вимірах через вищі духовні цінності у зрізах християнської культури та благої парадигми світотворення Вседержителя. Сенсом дієвості християнської педагогіки є біблійний вислів: «Все Ти створив, і з волі Твоєї існує те створене все!» (Об. 4:11) [8, с. 49].

Що розуміти під духовністю з психологічних позицій та наскільки вона важлива сьогодні? Духовність завжди мала у філософії важливе значення, і відігравала визначну роль у ключових проблемах: людина, її місце й призначення у світі, зміст її буття, культура, суспільне життя. Проблема духовності цікавила людство в усі часи. Ця проблема досліджувалась багатьма науками. На формування духовності впливають безліч факторів. Особистість живе у суспільстві, кожен день спілкується, емоційно реагує, ставить перед собою завдання, постійно розширює коло оточення, набуває нових знань у всіх сферах життя, перебуває в процесі пошуку, духовного розвитку. Займаючись певною діяльністю, людина засвоює певні цінності, норми, особливості існування цього суспільства. На формування духовності особистості впливатимуть її світогляд, що формується під впливом навколишнього середовища та власне особливостей самої особистості, виховання, самовиховання, моральні цінності, що притаманні людині та ін. Усі ці чинники формують психокультуру особистості. Важливим є вивчення ролі психокультури соціуму у формуванні духовності особистості. Особливостей виникнення індивідуальної психокультури, як вона змінюється, як формується у певній культурі. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що демократичне суспільство передбачає розвиток людини самостійної, що повинна мати розвинуту духовність і психокультуру. Тому важливим є те, як формується психокультура особистості в наш час та як вона впливає на духовність особистості [9, с. 173].

Проблема формування духовності – одна з найгостріших проблем сьогодення. Адже духовність надає надзвичайності всім психічним характеристикам людини. Проблеми духовності

належать до основних психологічних та філософських проблем. Життєво важливі завдання, які постають перед сучасною цивілізацією, – це подолання соціальної й національної несправедливості, припинення національної кризи, що потребує корінного перетворення свідомості багатьох людей, тобто нового духовного відродження суспільства. [9, с. 173]. Духовність – це завжди ціннісне домобудівництво особистості. Це нескінченний шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожною [10]. Духовність – це різноманітний досвід життєдіяльності соціальних суб'єктів, що охоплює найсуттєвіші результати суспільного досвіду народів щодо освоєння суспільного буття, соціуму загалом, багатограних духовних цінностей. Такий досвід має загальний, універсальний характер. Духовність – це такий спосіб свідомої організації особистістю своєї індивідуальної сенсожиттєвої діяльності у сфері духовного виробництва, який забезпечує їй всебічну самореалізацію, самоздійснення її сутнісних сил, різноманітних життєвиявів. Розвиток духовності, її формування потребує неабияких сил, якщо людина справді хоче бути високодуховною особистістю [9, с. 175].

Чому сім'я сьогодні є так важливою для покращення демографічної ситуації в Україні. Учений Н. Шевченко у статті «Права дитини – права батьків» (2006) підкреслює, що сім'я є первинним виховним середовищем дитини, де формується система цінностей та норм поведінки, де дитина вчиться бути відповідальною особистістю та громадянином. Саме виховання дитини в сім'ї має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини та громадянина, підготовку дитини до свідомого життя у соціально-правовому суспільстві. Учений визначає два підходи до філософського розуміння прав дитини – християнсько-моральний (полягає в тісному зв'язку визначених прав дитини із загальнолюдськими, християнськими цінностями) і психологічний (полягає у зв'язку прав дитини з її потребами) [11, с. 12–13]. Зусилля держави, громадськості мають бути спрямовані на добробут сім'ї, створення умов для захисту її прав у суспільстві та прав її членів у самій родині.

Тільки в такому випадку сім'я буде здатна до саморозвитку, а її члени – до самореалізації. Усе це зумовлює необхідність державної сімейної політики в Україні, яка спрямована на зміцнення соціального інституту сім'ї, напрямом її реалізації є соціальна робота із сім'єю, яка враховує особливості сім'ї як соціальної системи, первинного колективу, особливої малої соціальної групи. Разом з тим на сьогодні є нагальною потребою не лише соціальна підтримка сім'ї, яка має певні проблеми у своїй життєдіяльності, але й особлива робота з неблагополучними сім'ями, які мають серйозніші проблеми, коли систематично порушуються права людини. Такими сім'ями традиційно займаються силові структури, права людини охороняються законом, але покарання – не єдиний шлях роботи з такими сім'ями. Оскільки головне – це зберегти цілісність сім'ї, тому тут повинна здійснюватися тривала соціальна робота, спрямована на перевиховання членів сім'ї. Стан розвитку сім'ї в Україні вимагає вираженої державної соціальної політики, що зорієнтована на підтримку сім'ї [12].

Висновки. На основі всього написаного у нас з'явилися такі міркування й висновки, а саме:

– психологія як наука про психіку людини – це шлях до глибинного пізнання людської природи та душі. «Психо» (англ. psycho) – душа є сутністю внутрішнього світу особистості, однак вона не може розглядатися ізольовано. Людина – це цілісність Духу, Душі й Тіла (за апостолом Павлом, за святителем Лукою Кримським (Войно-Ясенецьким)), як про це свідчать не лише класики богословської думки, а й сучасна світова гуманітаристика. Саме в цій триєдності відкривається справжнє розуміння людського буття. «Сам же Бог світу нехай освятить вас у всій повноті, і ваш дух, і душа, і тіло у всій цілості нехай збережуться без пороку в пришествія Господа нашого Ісуса Христа» (*Перше послання до Фессалонікійців ап. Павла, розділ 5, вірш 23*). Психологія в її найглибшому сенсі – це наука про тонкі вібрації свідомості, про внутрішні переживання, які не піддаються прямому виміру, але відчуються серцем, душею. Подібно до музики, що вимагає налаштованого слуху, духовне життя вимагає налаштованої душі, дотримання посту, адже

чревоугодництво – матір усіх страстей/пристрастей. Зрозуміти глибини молитви або Царства Божого неможливо без тонкого відчуття, подібного до музикального слуху. Так і психологія – це мистецтво і наука, що веде до найвищих форм пізнання через внутрішню тишу, працю і жертвність. Справжнє пізнання себе, інших і світу можливе лише за умови інтеграції релігійного, морального та інтелектуального виміру. Інструментами цього пізнання є не лише наукові методи, а й молитва, піст, добрі справи, участь у сакральному – у таїнствах Церкви Христової, у богослужінні, у служінні ближньому. Лише той, хто шукає Істину через гармонію Духу, Душі й Тіла, здатен торкнутися меж людської психіки – її найвищих, найтонших, найсокровенніших рівнів. Психіка людини – це також її здатність до осмислення суспільного життя, моральних норм, правових категорій, ролі особистості у взаємодії із соціумом. Питання: що має бути унормоване Законом, а що залишене на розсуд совісті й моралі – це вже не лише правова, а й психологічна проблема. Бо межа між нормою і цінністю проходить крізь людське серце. У цьому контексті постає важливе питання: хто є справжнім носієм психологічного знання? Той, хто прагне лише буденної обізнаності, але не має духовного стрижня, ніколи не зможе досягнути людини в її цілісності. Справжній психолог – це не лише фахівець, а й людина Духу, яка мислить масштабами буття, шукає Істину в усіх її вимірах і не боїться торкатися найвищих сенсів життя. Психологія сьогодні – це не просто професія, а покликання кожного з нас. Вона стає провідником до глибшого розуміння людини, її сенсів, призначення, болю і радості. І лише той, хто вміє поєднати у собі знання, досвід і духовність, здатен досягнути велич людської психіки та допомогти іншим пройти цей земний шлях достойно заради спасіння людської душі та її вічної радості у Царстві небесному;

– особливо важливо замислитися над відмінностями між західноєвропейською та східною ментальністю, зважаючи на виклики сучасного життя. Попри наш стратегічний курс на Захід, фундаментальні засади української ментальності залишаються глибоко вкоріненими у східній культурній православній традиції, що бере свій початок від великої Візантії. Упродовж тися-

чолить змінювалися форми влади, трансформувалося суспільство, але духовні орієнтири, що формувалися під впливом Візантії православної / Софії Константинопольської та православ'я як основного орієнтира нашої державності, зберігали свою сталість. Саме через християнське просвітлення / просвітництво князя Володимира Великого та культурно-цивілізаційний розвиток за Ярослава Мудрого відбулося оновлення історичного курсу нашої української державності, що назавжди закарбувалося в колективній свідомості. Ідея Соборності завжди об'єднувала всіх нас, цим самим колективізм переважає над індивідуалізмом, адже протидіяти ворожим силам природи споконвіку неможливо одному. У цьому контексті необхідно пам'ятати про нашу історико-культурну спадщину й осмислювати її крізь призму сучасних викликів і глобальних орієнтирів;

– у сучасному світі, зокрема серед молоді, дедалі частіше поширюється філософія безмежної насолоди: «бери від життя все», «спробуй усе», «живи на повну». У цій культурі споживання свобода нерідко сприймається як всездозволеність – як життя без правил, де межі між добром і злом розмиті. Однак справжня свобода – це свобода від гріха, коли ми йдемо до Храму Божого та сповідуємо свої гріхи перед священником, причащаємося Святих Страшних і Безсмертних Тайн Христових – Тіла і Крові Господа і Бога й Спаси нашого Ісуса Христа. Тому свобода не полягає в хаотичному задоволенні всіх бажань. Вона ґрунтується на внутрішній відповідальності та усвідомленні меж. Адже, як некерований кінь може завести у трясовину, так і безвідповідальна свобода може привести людину до руйнації – духовної, психічної, а часто й фізичної. Особливо такі настанови стосуються молодого покоління, яке дедалі частіше стикається з викликами залежностей, психічних криз, суїцидальних станів. Алкоголізм, наркоманія, втрата сенсу життя – усе це наслідки відсутності моральних орієнтирів та духовного наповнення. В умовах інформаційного шуму, гіпершвидких змін і розмитих цінностей особливо важливо зберегти серце чистим і відкритим до Істини. Як говорив цар Давид: «Серце чисте створи в мені, Боже, і дух праведний обнови всередині мене» (Пс. 50). Саме внутрішнє очищення, сокрушення й сми-

ренне серце – основа для формування здорової особистості та суспільства. Душа людини – безсмертна, і її стан має значення не лише в земному, а й у вічному вимірі. Вона буде або у вічній радості, якої ні око не бачило, ні вухо не чуло, й на серце людині не приходило, що Бог приготував кожному, хто любить його. «Не бачило того око і вухо не чуло, і на серце людини не приходило те, що Бог приготував тим, хто любить Його» (1 Кор. 2:9), або ж навпаки – людина буде у вічних муках, де плач і скрегіт зубів (Матвія 8:12). Тому важливо виховувати молодь у дусі добра, милосердя, любові та відповідальності – багатьох чеснот, що становлять фундамент християнської моралі, але водночас є універсальними цінностями людської цивілізації. Саме так формується моральний авторитет нації. Завдяки видатним особистостям – митцям, поетам, ученим, педагогам – суспільство стає сильнішим, благороднішим, здатним протистояти глобальним викликам. Сьогодні, коли людство опинилося перед загрозою самознищення – екологічного, ядерного, духовного – надзвичайно важливо зосередитися на розвитку інтелекту, освіти, культури, виховання. Знання і духовні орієнтири – це головні інструменти збереження людства. Ми всі несемо відповідальність за те, що відбувається довкола. І кожен з нас здатен змінити світ – починаючи з очищення власного серця і творення Добра там, де лише це можливо;

– сьогодні наше суспільство переживає численні духовні, моральні, психічні й соціальні хвороби. Воно страждає – і ми зобов'язані не лише виявляти ці стани, але й ставити точні «діагнози», аби розпочати шлях до оздоровлення. Саме кримінолог – як фахівець і мислитель – має сміливо говорити правду, навіть коли вона незручна, навіть коли вона болить. Якщо ми мовчатимемо – як сказано у Святому Письмі – «каміня заговорить» (Лк. 19:40-46). Тому кримінолог – це насамперед «глас, що волає в пустелі», голос розуму, сумління і застереження. Його завдання – вказувати суспільству шлях: як слід діяти, а від чого необхідно утриматися. Це не просто професійна роль, це – покликання. Бо йдеться не лише про правопорядок, а про цінності, які ми маємо сповідувати впродовж усього життя. Страждання, випробування, життєві труднощі – усе це потребує осмислення.

Ми маємо виходити з головної мети – порятунку людської душі, збереження її гідності. Психологія допомагає нам краще зрозуміти внутрішній стан людини, аби забезпечити її психічне, моральне, духовне та фізичне здоров'я (*за визначенням здоров'я, що дає ВООЗ*). Лише здорова особистість творить здорову націю. Ми повинні навчитися розпізнавати загрози – і внутрішні, й зовнішні – щоби протистояти хандрі, зневірі, руйнівним настроям, що нищать як окрему людину, так і суспільство загалом;

– у сучасному світі, особливо в умовах затяжної нинішньої російсько-української війни, вивчення психіки та психологічного стану людини / особистості набуває критичної важливості. Психологія сьогодні ґрунтується на тисячах наукових досліджень та часто є реальним інструментом відновлення і збереження людського ресурсу. Зокрема, актуальним стає питання психологічної реабілітації військовослужбовців, які повертаються з передової. Їм необхідна глибока підтримка – емоційна, духовна, суспільна – аби увійти до мирного життя, адаптуватися до нових умов, не втративши гідності, віри й відчуття сенсу життя. Разом з тим психологія має відігравати важливу роль і в подоланні демографічної кризи, яку переживає Україна. Втрати, яких зазнає український народ, зумовлюють потребу не лише фізичного, а й ментального відродження. Поповнення генофонду – це не лише питання біологічного відтворення, а й виховання нових поколінь в атмосфері любові, надії, моральних орієнтирів, адже, щоб виростити Людину, потрібні роки копіткої праці. Водночас суспільство має переорієнтовуватися на глибші сенси – на духовність і психологічну зрілість, що здатні підтримувати наш розвиток – як особистостей, народу та держави. Особливо важливо осмислювати ці явища крізь призму духовної традиції, зокрема християнства, що формувало культурний і ціннісний простір української народності. Багато видатних історичних постатей нагадують нам про історичне коріння, силу духу та відповідальність за майбутнє. Як писав Олесь Гончар: «Собори душ людських будуйте неустанно», а точніше: «Собори душ своїх бережіть, друзі... Собори душ!...». Саме внутрішній Храм людини має стати осередком відродження

й об'єднання. Сьогодні як ніколи потрібно звертати увагу на джерела справжньої мудрості – читати, розмірковувати, відкривати для себе глибокі сенси буття, а не витрачати час на поверхневі враження з відео, що засмічують свідомість. Важливо зберігати зв'язок з Богом, природою, Землею, адже саме це наповнює життя справжнім змістом, захищає від духовної деградації та роботизації, яку нав'язують сучасні технології. В умовах воєнного стану, глибоких соціальних трансформацій і боротьби за національну ідентичність ми повинні особливо пильнувати за збереженням людського обличчя. Надзвичайно важливо не втратити здатності співчувати, допомагати, діяти – залишатися людьми навіть у найтемніші часи. Щоб протистояти дегуманізації, потрібно повертатися до простих, але потужних речей: колективних добрих справ, волонтерства, допомоги немічним, створення спільнот довіри й підтримки. Загальнонаціональні ініціативи – від екологічних суботників до духовних практик – можуть стати платформою для морального очищення і символом нашого прагнення до світла, адже, лише відновивши цілісність людини – психологічну, духовну, соціальну, ми зможемо подолати нинішні виклики і творити майбутнє, гідне нашої історії та наших Героїв;

– надзвичайно цінно, що сьогодні ми ведемо мову про християнську, зокрема православну, психологію – науку, яка прагне осягнути людину як цілісну істоту в її тривимірності: Духу, Душі й Тіла. Особливо приємно усвідомлювати, що дедалі більше психологів, науковців і фахівців різних галузей – від фізиків, математиків і соціологів до юристів – звертають увагу на цю сферу. Це свідчить про зростання міждисциплінарного інтересу до теми, що зачіпає фундаментальні засади буття та саморозуміння людини. У цьому контексті вкрай важливо визначити ієрархію пріоритетів. Саме Дух, Душа й Тіло – ці три сутнісні складові людської природи повинні бути предметом глибокого пізнання, гармонійного розвитку й внутрішнього впорядкування. Такий підхід відповідає і божественному одкровенню, і багатовіковій практиці святоотцівського богомислення. Ми маємо величезну духовну спадщину – свідчення життя, досвіду та навчань святих отців – унікального

феномена на наших землях – православного старчества, які, зрікаючись світу, в молитві, пості та добродійствах несли свій хрест задля спасіння і власного, і всього людства. Вони залишили нам неоціненний духовний дороговказ, яким ми маємо керуватися й сьогодні. Їм було відкрито набагато більше, ніж нам, і бачимо, як на наших очах здійснюється все, про що вони говорили. Так, у сучасну епоху цифрових технологій ця спадщина стала ще доступнішою – у вигляді «живих книг» у форматі відео на платформах на кшталт YouTube чи TikTok, де транслюються приклади духовного подвигу, святості, добродійства. Це нова форма передання віковичної Істини, і наше завдання – увібрати її, як губка, й передати наступним поколінням, так, як це колись зробили наші бабусі й дідусі та передали живу віру, багату настанов у вигляді Священного Передання. Православна психологія повинна не лише осмислювати, а й формувати відповідний спосіб життя, спосіб мислення, молитви, спілкування з Богом та ближніми. Вона покликана допомагати людині жити відповідно до Євангельських заповідей, до Святого Писання та Святого Передання. Це особливо важливо в наш час, коли суспільство потребує оновленого бачення людини як істоти богородічної, покликаної до святості. Онтологічне пізнання Істини, зосереджене навколо понять Бога, людини, буття, є надзвичайно важливим. Сьогоднішній світ потребує повернення до богоцентричного світогляду як альтернативи руйнівному егоцентризму. Людина як екзистенційна істота має відкривати для себе трансцендентні виміри, занурюватися в глибини Духу, душі та тілесності – в їх гармонії, а не у протиборстві. Перед православною психологією постає завдання не лише аналізу, але й оновлення, актуалізації, популяризації ідеалів, що сприяють внутрішньому зціленню людини. Розуміння природи Духу, Душі й Тіла – як універсальних категорій – має стати невід’ємною складовою сучасної психологічної науки, яка прагне не просто лікувати, а вести людину шляхом святості, відновлення, повернення до історичних джерел. Саме на основі цієї тріади – Дух, Душа, Тіло – ми здатні транслювати справжнє світло внутрішньої гармонії через наші дії, поведінку і ставлення до світу. І коли ці три основи будуть у належній єдності, на-

ше життя стане відображенням тієї святості, до якої покликане кожне людське єство;

– у сучасному освітньому процесі надзвичайно важливим є принцип гармонійного поєднання навчання й виховання. Адже справжнє навчання завжди має виховувати, а ефективно виховання – навчати. Центральним чинником цього процесу є духовність, що виступає основою для формування цілісної особистості. Саме на цьому принципі повинна ґрунтуватися педагогіка, що нині потребує глибокого переосмислення, зокрема через оновлення науково-педагогічного складу в навчальних закладах (ЗВО). У разі реформування системи освіти, особливо в аспекті кадрового оновлення, викладачами повинні ставати не просто фахівці, а найкращі з кращих – люди високого рівня духовної, моральної та професійної культури. Проте важливо пам'ятати, що досягнення вершин професійності неможливе без внутрішнього самовдосконалення. Людина має постійно працювати над собою: позбуватися егоїзму, створювати навколо себе простір довіри, добра та взаємоповаги. Її внутрішня енергія – позитивна або негативна – впливає не лише на особисті взаємозв'язки, а й на ширше соціальне середовище. Людина – це не лише біологічна чи соціальна істота, а унікальна біосоціалізація Духу, Душі й Тіла, яка здатна жити в гармонії із собою, природою, суспільством і, що найголовніше, з Богом. Саме така гармонія є основою справжньої життєвої стійкості та емоційного добробуту. Щирість, усмішка, відкритість, чуйність – це не лише риси характеру, а елементи духовної цілісності особистості, яка спроможна нести в суспільство мир, рівновагу й етичну стабільність. Висока духовність – це джерело внутрішньої сили, морального і правового зростання. Вона допомагає протистояти різноманітним негативним суспільним явищам, таким як провінціалізм, поверхневий ідеалізм, втрата національної самосвідомості. Духовність, таким чином, є не лише предметом філософського осмислення, а й центральною проблемою всіх сучасних наук, які прагнуть знайти відповідь на питання: яким має бути розвиток людини, суспільства й держави. Саме тому надзвичайно важливо інтегрувати в освітній процес дисципліни, що формують цілісне бачення культу-

рної, моральної та духовної спадщини народу: педагогіку, етнологію, фольклористику, родинно-побутову культуру. Особливу цінність має православна педагогіка, зокрема православна традиція, яка виховує молодь у дусі доброти, жертвності, щирості, поваги до ближнього. Викладачі, що виховали попередні покоління, були справжніми носіями духовної культури, високої професійної етики та чесності – без корупції, без компромісів із совістю. Це саме ті ідеали, до яких ми маємо прагнути, будуючи сучасну українську освіту та державу, що є сильною, стійкою і гідною у своїй духовній основі. Бо лише народ з високим рівнем духовності є справді непереможним;

– духовність є однією з центральних тем і водночас ключовою проблемою сучасного життя. У різні історичні періоди на формування духовності впливали різноманітні фактори, що позначалися як на суспільних процесах, так і на особистому розвитку людини. Саме тому в сучасному світі надзвичайно важливо приділяти увагу особистому самовихованню, самонавчанню та самоосвіті. Удосконалення психокультурних і соціальних якостей особистості є необхідністю – зокрема, це стосується здатності позбавлятися руйнівних тенденцій, таких як егоїзм, соціопатія чи байдужість, що можуть виявитися в будь-який момент і від яких ніхто не застрахований. Духовність – це не лише внутрішній стан, а й джерело гармонії, миру та усвідомлення сенсу життя. Вона виявляється не стільки у словах, скільки в погляді, поведінці, ставленні до світу й інших людей. Спілкування з духовно зрілою особистістю дає нам змогу відчути внутрішній баланс, знайти відповіді на глибинні питання буття. Саме духовність дозволяє розкрити найкращі сторони людської природи та суспільства, сприяє створенню середовища, де панують взаємоповага, співпереживання і висока культура взаємодії. Отже, прагнення до високих рівнів духовності має стати не випадковим поривом, а усвідомленою метою кожної людини. Це той шлях, що веде до внутрішньої цілісності, розвитку гармонійного суспільства і реалізації найвищих сенсів людського існування;

– у сучасному світі, зокрема в умовах нинішніх українських реалій, одним із ключових завдань держави та суспільства є по-

кращення демографічної ситуації. Розв'язання цього питання тісно пов'язане з цінністю сім'ї, якістю родинних стосунків та духовно-моральним вихованням дітей з наймолодшого віку. Проблема відчуження між батьками й дітьми залишається вічною та особливо гострою в наш час. Вона свідчить про те, що батьки не завжди чують і розуміють своїх дітей. А тому все виховання має будуватися на основі високих духовних і моральних цінностей. Саме в ранньому дитинстві закладаються основи світогляду особистості. Важливо, щоб дитина змалку тягнулась до духовного джерела – до Храму, молитви, краси богослужінь, що є справжньою «банею душі». Вона має відчувати любов до істини, покаяння, причастя, щире спілкування з Богом. Таке духовне зростання формує внутрішню опору, зміцнює зв'язок з родиною та суспільством. Піклуючись про свою душу та про близьких, молячись за них, ми формуємо простір доброти, щирості, гармонії. Адже справжня безпека людини починається в її серці, в любові до родини, до своєї держави. Якщо в сім'ї панує гармонія – у суспільстві не буде місця злості, лукавству, несправедливості. Сьогодні, коли війна забрала тисячі життів і продовжує завдавати болю, ми як нація повинні вміти чітко відрізнити добро від зла, правду від облуди, зерно від половини. Це не просто питання морального вибору – це основа для формування сильної, здорової нації. Особливу увагу слід приділити підтримці сімей, які втратили своїх захисників, жінкам, які залишилися вдовами, дітям, які зростають без батьків. Вони потребують не лише співчуття, а й реальної підтримки у створенні нових щасливих сімей, у гідному вихованні дітей, у здобутті якісної сучасної освіти, що відповідає найвищим стандартам. Цінність родини – першооснова для збереження й розвитку народу. Саме через піклування про родину, духовний розвиток, освіту й моральне виховання ми можемо закласти фундамент сильної, гуманної, мирної держави.

Список використаних джерел

1. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с.
2. Шевченко Н. Ф. Психологічна допомога хронічно соматично хворим: досвід використання методу символ драми. *Актуальні про-*

блеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 3. Консультативна психологія і психотерапія / за ред. С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. Ніжин : Міланік, 2007. Вип. 4. С. 194–203.

3. Лукасевич О. А. Духовність як інтегральна психологічна ознака зрілості особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2014. Вип. 43. С. 375–380.

4. Якимчук І. П. Психологічні аспекти формування професійної ідентичності в умовах війни. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 2 (48). С. 1836–1847.

5. Климишин О. І. Християнська психологія: важливий ракурс психологічних досліджень людини. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. Ч. 2. С. 150–157.

6. Климишин О. І. Християнсько-психологічні основи розвитку духовності особистості. *Психологія особистості*. 2012. № 1. С. 69–78.

7. Климишин О. І. Герменевтика трискладової організації людини у християнській психології. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. Ч. 1. С. 143–151.

8. Євтух М. Б., Стефанюк С. К. Духовно-моральне виховання – надійний заслін соціально-психічним девіаціям. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 27. С. 48–55.

9. Пономаренко Я. І. Духовність і психокультура особистості. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2011. № 1. С. 173–175.

10. Кримський С. Б. Ранкові роздуми : зб. ст. Київ : Майстерня Білецьких, 2009. 120 с.

11. Шевченко Н. Ю. Права дитини – права батьків. *Діти – батьки – сім'я*. 2006. Вип. 5. С. 11–17.

12. Олійник В. В. Сім'я як першооснова духовного, економічного та соціального розвитку суспільства: психологічний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2013. Вип. 23. С. 183–188.

Kritsak I.,

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Criminal Law and Criminology of the Educational and
Research Institute № 1,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3530-4269;

Gladkova E.,

Doctor of Law, Senior Researcher, Leading Researcher of the
Research Laboratory of Social and Psychological Support, Support and
Rehabilitation of the Ministry of Internal Affairs of the Educational and
Research Institute No. 3,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4621-1738;

Bukin M.,

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Military
Training, Veteran of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
National University of Civil Defense of Ukraine,
Associate Professor of the Department of Law,
Faculty of Humanities and Law
National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute",
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0009-0009-5172-6200

THE FIELD OF "PSYCHICAL" IN THE UKRAINIAN SCIENTOMETRIC SPACE THROUGH THE SPIRITUAL AND VALUE PARADIGM: IMPORTANT CRIMINOLOGICAL RESERVATIONS

The field of psychology/psychology is extremely diverse. For example, the Vernadsky National Library of Ukraine alone has about 30,000 professional scientific articles on this topic that need to be reviewed. Google Academy has tens of thousands more. We have briefly analyzed more than 150 scientific professional articles on spirituality and psychology. We have selected the most relevant statements of the authors that deserve the attention of the scientific community.

The peculiarity and great demand for psychology is that Ukraine is at war and everyone needs psychological help, especially our military, who must undergo the appropriate level of rehabilitation for a full-fledged social life. In recent years, we have been defending the spiritual and value paradigm of psychological science, when a psychologist knows and practices Orthodoxy/Christianity very well as the fundamental faith of the Ukrainian state, which has been living on our lands since St. Andrew's times, since the times of Volodymyr the Great and Yaroslav the Wise

and remains undying to this day. At crucial times, it was the "Cathedral" so beautifully described by Oles Honchar that always helped us in the most difficult and fateful times. We should recall the history of Sophia of Ukraine and Sophia of Constantinople, adopt the idea of conciliarity, read and watch many lives of saints on YouTube, and most importantly, understand the power of prayer, the psychology of our salvation, the psychology of the Old and New Testaments, in order to give the best advice to all who need it, including from the perspective of the promising direction we are actively developing – criminology/criminal psychology, to eradicate the determinant of evil on planet Earth.

Key words: *psychical sphere, scientometrics, spiritual and value concept of law understanding, criminology, psyche, psychology, war, history, conciliarity, "Spirit, Soul and Body", Christian pedagogy, spirituality, family.*

References

1. Pomytkin, E. O. (2005), Psychology of spiritual development of the individual : monograph.
2. Shevchenko, N. F. (2007), "Psychological assistance to chronically somatically ill patients: experience of using the drama symbol method", *Current problems of psychology*, No. 4, pp. 194–203.
3. Lukasevych, O. A. (2014), "Spirituality as an integral psychological sign of personality maturity", *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University, Series 12. Psychological Sciences*, No. 12 (43), pp. 375–380.
4. Yakymchuk, I. P. (2025), "Psychological aspects of formation of professional identity in war conditions", *Prospects and innovations of science (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine")*, No. 2 (48), pp. 1836–1847.
5. Klymyshyn, O. I. (2008), "Christian psychology: an important perspective on psychological research of man", *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, No. 13 (2), pp. 150–157.
6. Klymyshyn, O. I. (2012), "Christian-psychological foundations of the development of personality spirituality", *Psychology of personality*, No. 1, pp. 69–78.
7. Klymyshyn, O. I. (2008), "Hermeneutics of the three-component organization of man in Christian psychology", *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, No. 13 (1), pp. 143–151.
8. Yevtukh, M. B. and Stefaniuk, S. K. (2014), "Spiritual and moral education – a reliable barrier to social and mental deviations", *Scientific notes of Ostroh Academy National University, Series "Psychology and Pedagogy"*, No. 27, pp. 48–55.

9. Ponomarenko, Ya. I. (2011), "Spirituality and psychoculture of the individual", *Proceedings of the National Aviation University, Series: Philosophy. Culturology*, No. 1, pp. 173–175.

10. Krymskyi, S. B. (2009), Morning reflections, Collected articles, Biletsky's workshop, Kyiv.

11. Shevchenko, N. Yu. (2006), Child rights – parents' rights, *Children – parents – family*, No. 5, pp. 11–17.

12. Oliinyk, V. V. (2013), "Family as the fundamental basis of spiritual, economic and social development of society: psychological aspect", *Scientific notes of Ostroh Academy National University, Series "Psychology and Pedagogy"*, No. 23, pp. 183–188.